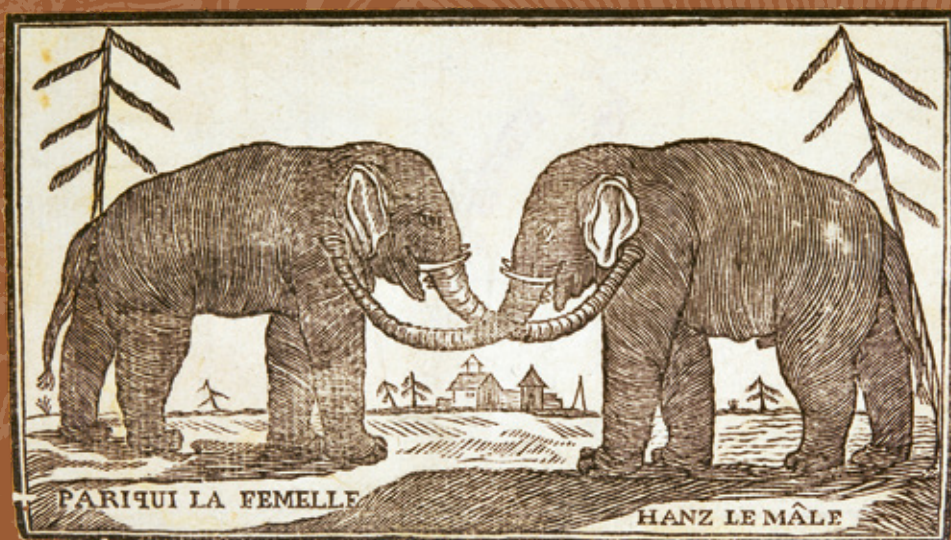

Hans en Parkie

*Twee olifanten
op Het Loo*

NANET VAN BRAAM HOUCKGEEST

HANZ LE MÂLE

Hans en Parkie

Voor Hans en Parkie

HANS EN PARKIE

TWEE OLIFANTEN OP HET LOO

*Hoe de kleine olifanten Hans en Parkie
– in 1785 op Ceylon gevangen genomen
en in 1786 verscheept naar Texel –
na 12 jaar op Het Loo in 1798 in Parijs terechtkwamen*

NANET VAN BRAAM HOUCKGEEST

Hilversum
Verloren
2025

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door financiële steun door:

Afbeelding op het omslag: Pariquei la femelle et Hanz le Mâle. Jean-Pierre Louis-Laurent Houël, *Histoire naturelle des deux éléphants, male et femelle: du Muséum de Paris, venus de Hollande en France en l'an VI*, Paris: chez l'auteur, 1803. Frontispice. Muséum national d'Histoire naturelle, 1094.

Logo: ontwerp auteur

© 2025 Nanet van Braam Houckgeest
Uitgeverij Verloren bv
Torenlaan 25
1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 978 94 6455 202 7

Omslagontwerp: WarmGrijs/Robert Koopman, Hilversum
Opmaak: Rombus/Eva Nicole Pool, Hilversum

Eenieder die meent rechten te kunnen laten gelden over de gepubliceerde illustraties en teksten, gelieve zich met de uitgever in verbinding te stellen.

This publication has been produced in accordance with the EU Deforestation Regulation (EUDR).

No part of this publication may be reproduced in any form, including use for text and datamining, without written permission from the publisher.

VOORWOORD

In 1785 ging een Nederlands oorlogseskader van de Admiraliteit van Amsterdam voor anker in de baai van Trincomale op het eiland Ceylon, sinds 1972 Sri Lanka.

Het eskader was tijdens de Vierde Engelse oorlog in 1783 door stadhouder Willem V naar de oost gestuurd. Zij zouden de VOC, die de Engelse handelsagressie aldaar steeds moeilijker het hoofd kon bieden, ondersteunen. Na een geslaagde militaire operatie bij Malakka keerde het eskader huiswaarts en maakte een tussenstop op Ceylon. De plaatselijke VOC-autoriteiten nodigden de officieren uit voor een olifantenjacht. De jacht vond plaats op 15, 16 en 17 december 1785, er werden vijftientig olifanten gevangen.

Daar waren twee babyolifanten bij van ongeveer een jaar oud. Een mannetje en een vrouwtje. Hans en Parkie, zoals zij later genoemd zouden worden, werden verscheept naar Texel en aan de stadhouder ten geschenke gegeven, als dank voor zijn militaire steun aan de VOC.

Hans en Parkie leefden 12 jaar rustig in de menagerie van paleis Het Loo in Apeldoorn, tot zij na de Franse inval van 1795 tezamen met alle andere bezittingen van de prins werden geconfisqueerd en in de Jardin des Plantes in Parijs terecht kwamen.

Dit boek beschrijft hun levensverhaal. Drie publicaties stonden aan de basis ervan. De eerste is *Histoire des deux éléphants* door Jean-Pierre Louis-Laurent Houël, uit 1803. Een uniek document van iemand die Hans en Parkie levend heeft meegemaakt. Het boek is voorzien van 20 zwart-wit gravures, door Houël gemaakt. Houël beeldt de olifanten af in een natuurlijke omgeving om de indruk te wekken dat ze in de vrije natuur leven.

Het tweede boek is *Driftig van spraak, levendig van gang. Herinneringen van marineofficier D.H. Kolff* door Klooster & Kolff, uit 2011. Dirk Hendrik Kolff heeft Hans en Parkie ook levend gekend, hij was een kostelijke observator.

Tenslotte is het boek van Philippe Candegabe *L'incroyable histoire de l'éléphant Hans* (2016) van groot belang geweest, en ook de correspondentie met deze auteur.

We stappen het verhaal van Hans en Parkie binnen op het moment dat de olifantenjacht op Ceylon begint. We volgen hun levensloop tot aan hun dood in Parijs, en daarna.

Leimuiden, 2025

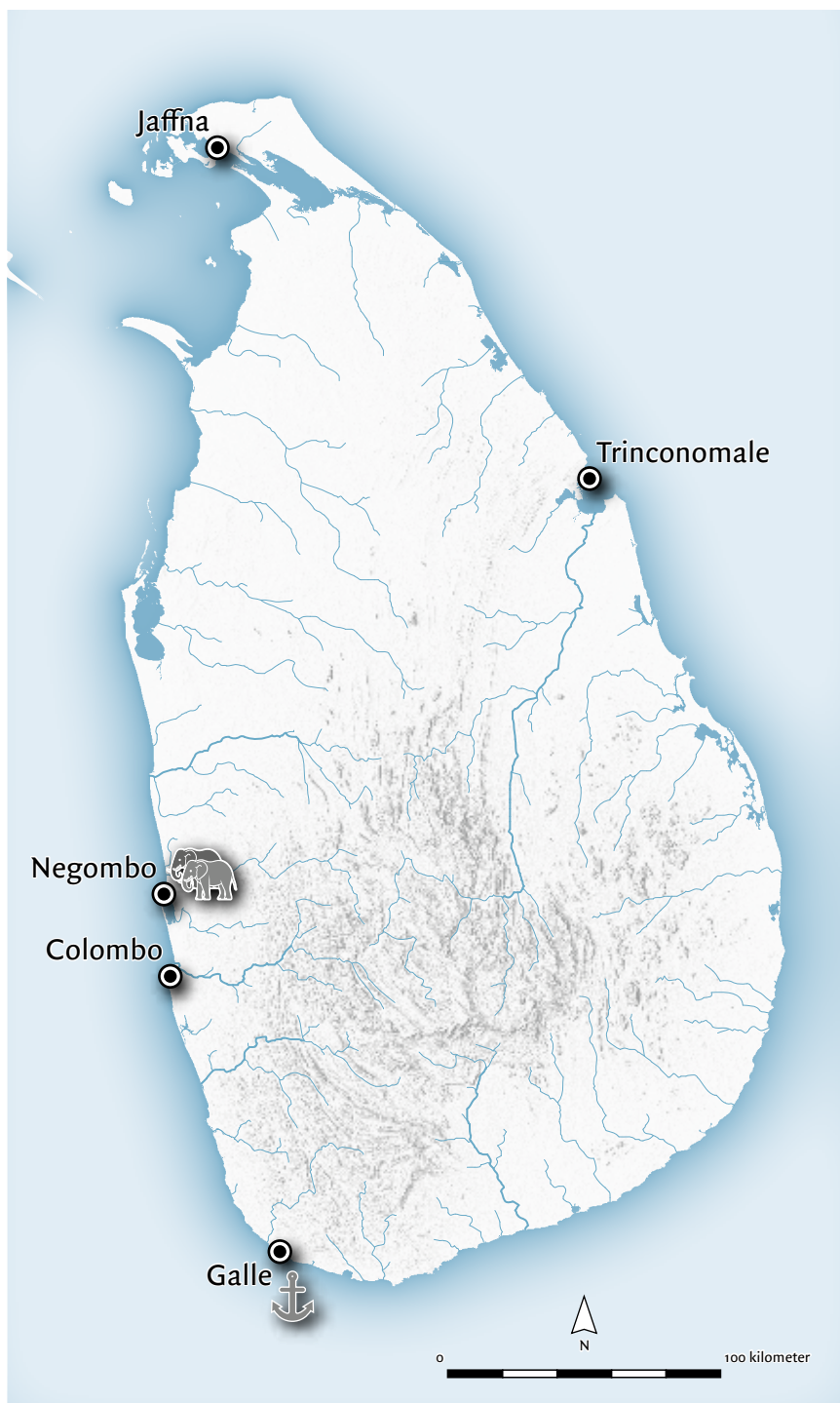

Afb. 1 's Lands schip van oorlog Utrecht onder commando van den capitein J.P. van Braam.

INHOUD

Voorwoord	5
1 Lawaai, rook, vuur!	9
2 Kapitein Brom	20
3 De olifant verschijnt in Europa ten tonele	24
4 Statussymbool en kermisdier	32
5 Voorburg	36
6 Olifantengeluk	43
7 Het Loo na de inval van de Fransen	51
8 De confiscatie van het Oranjebezit	54
9 De grote verhuizing	57
10 De route	62
11 La vie Parisienne	65
12 'Ah ça ira, ça ira, ça ira!'	72
13 Karakter, gedrag, en de liefde van Hans en Parkie	77
14 Waar komen de namen Hans en Parkie vandaan?	82
15 De dood van Hans	84
16 De sectie van Hans	86
17 Een nieuw huis voor Parkie	89
18 Onderhandelen over Parkie	93
19 Het overlijden en de sectie van Parkie	95
20 Hoe het verder gaat	97
21 Tot slot	105
Dank	110
Verantwoording illustraties	114
Afkortingen	116
Literatuur	117
Digitale bronnen	119
Alfabetisch register	122

Afb. 2 Kaart van Ceylon.

I LAWAAI, ROOK, VUUR!

Normaal gesproken leven Aziatische olifanten in een kudde, die meestal niet langer dan enkele dagen op dezelfde plek blijft. De kudde bestaat uit vrouwtjes van verschillende generaties en leeftijden, met hun kalfjes. De kalfjes worden door hun moeder grootgebracht, maar ook de tantes zijn onmisbaar in het leven van een babyolifant. Ze kennen elkaar allemaal. Ze leven, spelen, eten, baden en slapen samen. Soms trekt een mannetje een poosje op met de kudde, maar op zeker moment verlaat hij de groep weer en leeft hij alleen verder.

Een dergelijk leven is Hans en Parkie niet beschoren geweest. Deze olifantjes werden in het voorjaar van 1784 geboren. Ze leidden samen ieder met hun eigen moeder een vredig leven in de kudde, maar daar kwam anderhalf jaar later een radicale verandering in.

Op 13 juni 1785 ging kapitein Jacob Pieter van Braam met 's Lands Schip van Oorlog Utrecht in de baai van Trincomalee op Ceylon voor anker. Hij maakte daar een tussenstop met zijn oorlogseskader vanuit Batavia op weg naar huis. Het eskader bleef er tot eind januari 1786. De schepen werden gerepareerd, de bemanning kon uitrusten.

Van Braam en zijn officieren vermaakten zich met het bezoeken van hun vrienden, met zeiltochten rond het eiland en met de visvangst en de jacht. Tot de bemanningsleden van de Utrecht behoorde ook officier Dirk Hendrik Kolff, getrouwd met de dochter van Van Braam.¹ Kolff schreef in zijn memoires:

...de vis was hier soo in overvloed dat ééne trek in een sandbaai genoeg was om ons rijkelijk van de heerlijkste vis te voorsien.²

Zeilen en vissen is één ding, de jacht is gevaarlijker.

De jacht is seer gevaarlijk, daar alles hier in 't bosch van wild gedierte beset is. Water haalende neem ik altijd mijn geweer meede [...] Plots sien ik een groot

¹ Margrieta van Braam (1764-1800).

² Klooster & Kolff, p. 85.

*eland sig baden. Ik raak hem in het hoofd en borst. Hij stort neer, ik haal het volk uit de chaloep en sleep dit grote dier soo naar 't strand. Hij woog naar ons aller gissing tussen de 5 en 600 pond. Een heerlijk braadtje.*³

Op 16 oktober 1785 vertrok het eskader uit Trinconomale en arriveerde op 26 oktober in de baai van Galle, waar ze de rest van het verblijf op Ceylon bleven liggen. Speciaal voor het gezelschap van het eskader werd door de VOC-bestuurders een olifantenjacht georganiseerd. De olifantenjacht op Ceylon bestond al in de middeleeuwen, ruim voordat Portugezen, Engelsen en Nederlanders zich er vestigden. Het is een bijzonder eiland dat gedurende ruim 400 jaar gebukt ging onder buitenlandse overheersing: 400 jaar van uitbuiting, slavernij en oorlog. Aan de winsten die het eiland opleverde leek geen einde te komen en de VOC verdiende er schatten aan de kaneel-, olifanten- en parelhandel. Vooral kaneel was voor de Compagnie een belangrijk product omdat dat nergens anders ter wereld geleverd werd.

Rond 1750 werden er negentig tot honderd olifanten per jaar verscheept en voor ongeveer 2.000 gulden per stuk verkocht. De olifantenhandel bracht daarmee jaarlijks dus zo'n 200.000 gulden op.⁴ De dieren werden om drie redenen gevangen genomen: om ze te verhandelen, om ze in te zetten bij het zware werk in de bossen, en om ze volgens oude traditie als bijzonder geschenk aan belangrijke personen te geven. Ze werden dus niet gevangen genomen en gedood om het ivoor. Aziatische olifanten hebben zelden slagtanden. En als ze slagtanden hebben, is het ivoor van veel mindere kwaliteit dan het ivoor van Afrikaanse olifanten.

Wat de handel betreft waren ze meestal bedoeld voor de Indiase markt en aan de gevangenschap was altijd een training van de dieren verbonden.

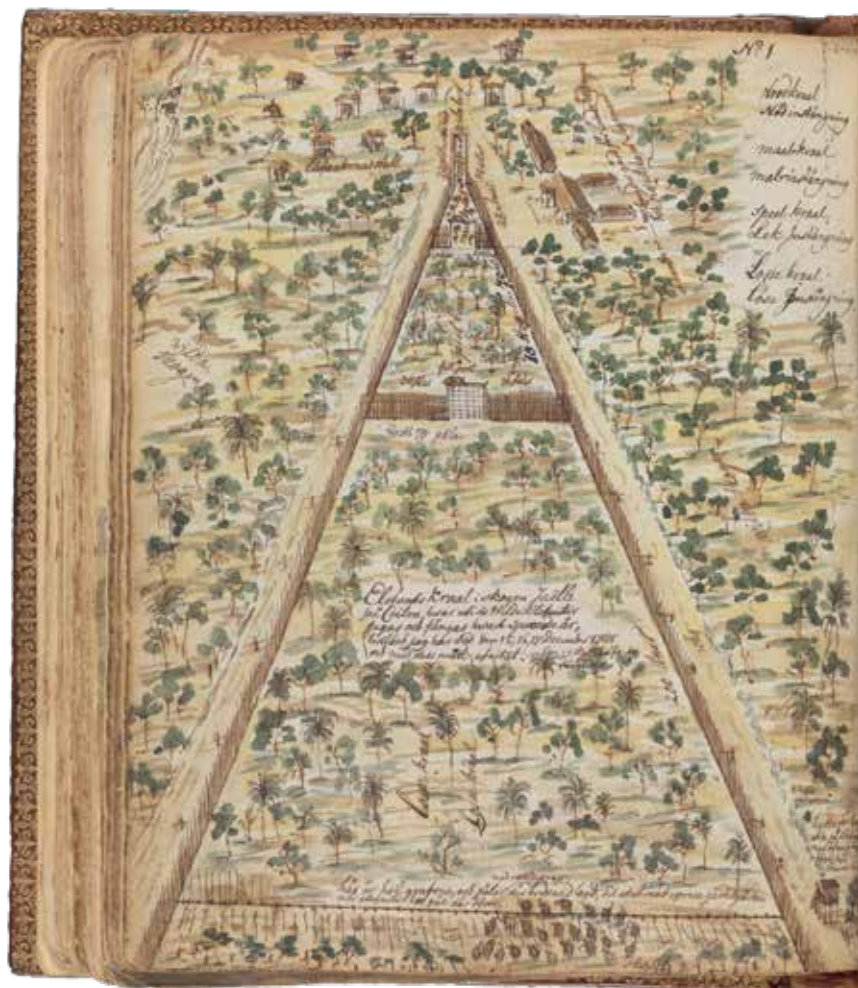
Olifanten werden op Ceylon op drie manieren gevangen.⁵ In het noorden van het eiland werd meestal een strop of een strik gebruikt. De strik was van stevige buffelhuid gemaakt en werd in een boom gehangen. Zodra een olifant er zijn kop in stak, werd de strik aangesnoerd en was hij verloren. Een nadeel was dat de jager in de buurt moest blijven, wat riskant was, en – tweede nadeel – je ving maar één dier tegelijk.

Een andere manier was het graven van een diepe valkuil. De kuil werd deels met bladeren overdekt en vervolgens werd er een 'lok-olifant' – een vrouwtje – ingezet. Andere olifanten gingen erop af, werden verrast en vielen in de kuil, vaak met botbreuken tot gevolg. De dieren die dit over-

3 Klooster & Kolff, p. 86.

4 Wagenaar, p. 161.

5 Gebaseerd op Wagenaar, p. 157-167/De Bruijn & Raben, p. 267-274.

Afb. 3 Vogelvluchtperspectief van een kraal, Jan Brandes 1785.

kwam, konden niet meer verkocht worden. Ze stierven een langzame dood omdat ze door de jagers wreed aan hun lot werden overgelaten.⁶

In het zuiden werden olifanten altijd door middel van een kraal gevangen. Een kraal was een zeer stevige fuik waarin de olifanten in grote getale werden samengedreven. Deze jachtmethode gaf voor de dieren de minste schade. Het was wel kostbaar en tijdrovend want er waren honderden mensen voor nodig en zo'n jacht kon wel een maand duren. Zo'n 300 trainers, verzorgers en boeren die het voedsel voor de olifanten verbouwden, hadden op Ceylon een 'vaste baan' in de olifantenjacht en

6 Wagenaar, p. 159.

-handel.⁷ De drijvers werden tijdelijk ingehuurd, het aantal was afhankelijk van de duur van de jacht.

Het aantal olifanten dat per jacht werd gevangen, verschilde enorm, het kwam wel voor dat er 135 tegelijk werden gevangen. De beste exemplaren werden eruit gehaald en de rest werd vrijgelaten, soms gedood. De jacht vond meestal eens in de twee jaar plaats.

De jacht bij Negombo waarbij Hans en Parkie gevangen werden genomen, was de eerste sinds zeven jaar in dat gebied. Er werden vijftientig olifanten gevangen en er waren zo'n 900 mensen voor ingehuurd.⁸ Alle mannen uit de omliggende dorpen waren verplicht mee te helpen met de jacht. Het was tijdelijk werk, normaal verdienden deze mensen hun brood in de kaneel- en parelhandel.

Op 13 december 1785 reisden de kapitein en zijn officieren per boot naar Negombo (ongeveer 8 kilometer ten noorden van Colombo), van waar ze per palankijn (draagstoel) het oerwoud introkken naar de nederzetting Toppuwa. De kraaljacht duurde drie dagen: 15, 16 en 17 december.⁹

Een kraal bestond uit vier compartimenten: de losse kraal, de speelkraal, de maalkraal, en de noodkraal. De benaming van de compartimenten was niet altijd even duidelijk en consequent.¹⁰ De compartimenten waren bedoeld voor de selectie van de dieren: ze stelden de jagers in staat de dieren goed te bekijken en te selecteren op kwaliteit. De groep inlandse drijvers, die werden uitbetaald in een dagelijks rantsoen van rijst en arak, liep 5 kilometer het bos in en had pistolen, geweren, ratels, fluitjes, trommels en flambouwen bij zich. Als flambouw gebruikte men takken van bomen die fel brandende gomachtige gelei produceren. De drijvers vormden een lange halvemaaans rij rond de kudde olifanten die zij op 't oog hadden. Op het moment dat het opperhoofd het sein gaf, dreven de inlanders met een ijselijk lawaai, geschreeuw, getrommel en vuur de dieren voor zich uit, tot op een afstand van 2½ kilometer van de ingang van de kraal. Tegelijkertijd sloten de drijvers steeds dichter op elkaar aan, tot de breedte van de ingang.

Ze bleven lawaai en vuur maken. Olifanten kunnen heel hard rennen en in korte tijd stoven ze de eerste kraal (de speelkraal) binnen, die direct achter hen werd gesloten. De beschrijving door Dirk Hendrik Kolff roept vragen op: hoe het met de olifanten verder ging als ze eenmaal binnen waren. Misschien ging het allemaal zo snel dat hij niet alles zelf he-

7 De Bruijn & Raben, p. 264.

8 De Bruijn & Raben, p. 268.

9 De Bruijn & Raben, p. 270.

10 De Bruijn & Raben, p. 274.

Afb. 4 Het opjagen der olifanten, Jan Brandes 1785.

lemaal goed kon zien en had begrepen.¹¹ De speelkraal was een kale plek met hier en daar een boom, ongeveer 330 meter diep, omheind door een stevige houten afrastering. Aan het eind van de speelkraal was een observatiehuisje op palen gebouwd. Het deelnemende gezelschap kreeg tijdig een seintje dat ze naar de observatiepost moesten gaan om van verre de aanstormende olifanten te kunnen zien aankomen. Het was spectaculair, want de dieren waren in wilde paniek. Ze begonnen te merken dat ze klem kwamen te staan. Ze probeerden zich om te draaien en terug te rennen, maar dat lukte ze niet door het lawaai en het vuur van de drijvers, waardoor de paniek nog heviger werd.

Wat Hans en Parkie in alle consternatie niet zullen hebben gemerkt, was dat er tegelijk met hen een tijger mee de kraal was binnengestoven. Kolff schreef hierover dat behalve de olifanten nu ook de jagers en drijvers in paniek waren: ze konden de tijger niet doodschieten omdat de kans bestond dat zij mis zouden schieten wat natuurlijk levensgevaarlijk zou zijn, of dat ze per ongeluk een van hun jachtgenoten zouden raken. Tussen het geweld van de olifanten door probeerde de tijger weg te komen, en de drijvers gaven hem ruim baan. Het lukte het sterke dier uiteindelijk om over

11 Klooster & Kolff, p. 91-94.

de drie meter hoge omheining te springen. Kolff: 'hij schoot als de wind het dikke bos in'.¹²

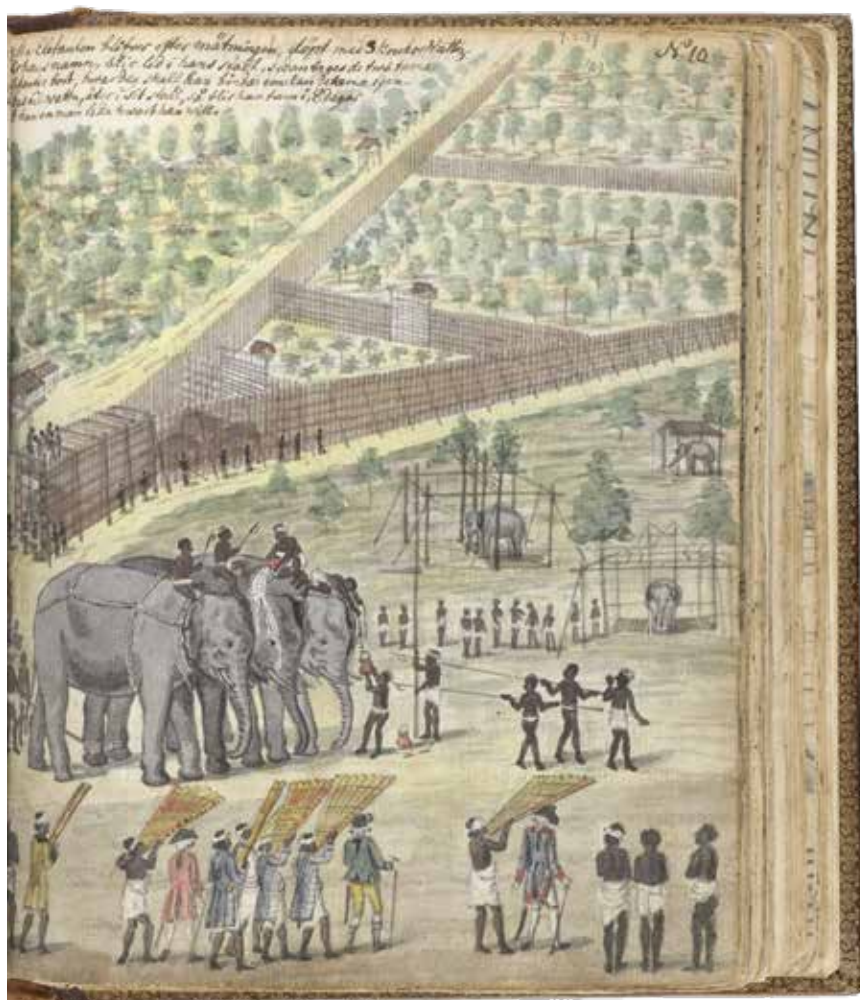
Vanuit de speelkraal werd de hele groep de maalkraal in gedreven. Deze kraal werd steeds smaller en was dichtbeplant met bamboe. Als de olifanten in de maalkraal waren aangekomen, zat het werk van de drijvers erop. Gespecialiseerde olifantentrainers namen het vanaf hier over.

De opening aan het eind van de maalkraal was ongeveer 4 meter breed. Een voor een werden de dieren onder een poort van balken en vijgentouw de noodkraal in gedreven. Daar had men diepe gaten in de grond gemaakt op ongeveer 1 meter 20 van elkaar. Naast ieder gat lag een paal. Zodra de olifanten tussen de gaten gedreven waren, zetten de trainers de palen met een snelle beweging overeind, zodat de olifanten klem stonden. Onder-tussen sloegen de dieren met hun slurf om zich heen, vernielden de bamboe- en vijgenbomen, duwden tegen de palen om zich te bevrijden, maar het was allemaal tevergeefs. Zodra ze het hoofd tussen de balken van de noodkraal staken, werd er ogenblikkelijk een balk neergelaten, die hun kop insloot.

De noodkraal was de laatste fase van het traject: een overdekte smalle 'gang' van ruim 1 meter breed aan het uiterste einde van het totale bouw-werk. Waarschijnlijk stond de olifant hier zijn grootste doodsangsten uit. Hij stond er helemaal in zijn eentje. Met zijn laatste krachten duwde en drukte hij zwaar met zijn lijf tegen het dikke, hechte hekwerk aan, en rukte hij met zijn slurf aan de stammen. Soms liet hij daarbij het leven, door alle inspanning, angst en uitputting.

Na al het geweld van de afgelopen dagen en uren bracht men aan het einde van het laatste stukje van de kraal twee tamme, getrainde volwas-sen olifanten bij de wilde olifant. Uiterst omzichtig bond men touwen om de poten van de wilde olifant. De touwen werden vastgemaakt aan de poten van de twee tamme olifanten. Het kon wel twee dagen duren voordat ze dat voor elkaar hadden. Met een ruk werd de balk die de wilde olifant van de vrije wereld scheidde, weggehaald en dan stond hij tussen de twee makke dieren. Hij dacht dat hij vrijgelaten werd en wilde er van-door. Maar dat zat hem niet glad. De tamme (hierop getrainde) olifanten duwden sterk tegen hem aan en sloegen hem met hun slurf, totdat hij stil bleef staan. Hij werd daarbij in bedwang gehouden door trainers die hem stevig vast hielden aan de touwen die om zijn nek en achterpoten waren gebonden. De mannen waren gewapend met een henduwa, een metalen

12 Klooster & Kolff, p. 93.

Afb. 5 De doop, Jan Brandes 1785.

stok.¹³ Zij prikten de olifant daarmee op zijn meest gevoelige plek: het voorhoofd. De tamme olifanten brachten de wilde olifant naar vier sterke, diep in de grond gestoken palen, waar hij met zijn vier poten aan werd vastgebonden. Daar werd hij net zo lang gepest en getreiterd tot hij er doodmoe van was, en eindelijk rustig werd. Daarna kon de training beginnen. Gemiddeld was men daar drie à vier weken mee bezig, al waren er ook wel eens olifanten die in acht dagen 'klaar' waren. Dat waren altijd vrouwtjes. Mannetjes gedroegen zich in gevangenschap lastiger, agres-

¹³ Klooster & Kolff, p. 89-93.

Dit boek vertelt voor het eerst het volledige en waargebeurde verhaal van Hans en Parkie, twee olifanten die zonder het zich bewust te zijn een rol kregen in de Europese geschiedenis.

In 1785 werden Hans en Parkie als babyolifanten tijdens een jacht op Ceylon gevangen en door een Nederlands oorlogseskader naar Texel gebracht. Als geschenk aan stadhouder Willem V kwamen zij in de menagerie van Paleis Het Loo terecht, waar zij twaalf jaar leefden. Na de Franse inval van 1795 werden de olifanten als oorlogsbuit naar Parijs vervoerd en tentoongesteld in de Jardin des Plantes. Daar trokken zij de aandacht van wetenschappers en kunstenaars, die hen nauwgezet bestudeerden en veelvuldig tekenden.

Zelfs na hun dood bleven Hans en Parkie beroemd. Opgezet in musea, bleven ze zichtbaar voor het publiek. In 1931 werden zij van elkaar gescheiden, maar ze zijn nog steeds te zien. Ze bestaan nog. Hun levensverhaal is uitzonderlijk goed gedocumenteerd in reisverslagen, gravures en wetenschappelijke publicaties.

Nanet van Braam Houckgeest brengt deze bronnen voor het eerst samen en maakt ze toegankelijk. Het resultaat is een bijzonder en pakkend boek dat niet alleen de lotgevallen van twee olifanten beschrijft, maar ook een venster biedt op de koloniale, politieke en culturele geschiedenis van de achttiende eeuw.

Dit is hún verhaal.

9 789464 552027 >

A FEMELLE